

KRIZSAI MÓNKA

*Egy különös kéziratról, mely Mátyás király beszédeit tartalmazza
Borbálához, Corvin János anyjához*

2008-ban a Zrínyi Kiadó irodalmi pályázatot hirdetett meg „utolsó nemzeti királyunk, Mátyás királlyá választásának 550. évfordulóján”. A beérkezett pályaművek nyomtatott könyv formájában 2009-ben láttak napvilágot, közöttük egy költői beszéd, Konczek József tolmácsolásában. Ez az „apokrif” irat készített arra, hogy a teljesség igénye nélkül összegyűjtssem a Borbáláról szóló irodalmat. Az igazsághoz tartozik, hogy ezt a munkát Ritoókné Szalay Ágnes „Nimpha super ripam Danubii”: Tanulmányok a XV-XVI. Századi magyarországi művelődés köréből című munkájában a teljesség igényével publikálta. Amit ma Borbáláról tudunk, az ebben a tanulmányban szerepel. A Konczek József nevéhez fűződő „Sermones” azonban egy másik, Ritoóknétól teljesen eltérő Borbála-képet vázol elénk.

Jelen tanulmánynak nem célja a két merőben más műfajú írás összehasonlítása, vagy bármelyik melletti állásfoglalás. Az egyik ugyanis egy komoly kutatás eredménye, a másik pedig egy kézirat közléte. Elgondolkodásra azonban mindenképpen érdekes lehet a kettőt egymás mellett szerepeltetni, és általuk földidézni annak az asszonynak az alakját, aki fiút szült Hunyadi Mátyásnak.

1880-ban Ábel Jenő: Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon című könyvében utalt egy feljegyzésre, amit ő maga készített. A papírszeleten annyi állt, hogy a velencei Szent Márk Könyvtárban a kezében tartott egy latin mondattal kezdődő fólia-fűzért, mely a második mondattól magyar nyelvre vált. A mellé írt korabeli jegyzet Janus Pannonius kéziratának nevezte, de Ábel Jenő ezt a feltételezést elvetette. Janus Pannonius ugyanis egy évvel korábban meghalt, mint ahogyan Corvin János született, és róla sok szó esik a Beszédben. Az azonosság Janus és János herceg között, hogy mindkettőjük édesanyjának Borbála a keresztnéve. Zrednai Borbála Csezmiczei Jánosé, egyszemélyben Vitéz János testvérhúga. János hercegé Edelpock (Edelpock, Edelpöck, Edelpök) Borbála.

A Semonest... Ábel Jenő feltehetően lemásolta. Gépiratos változata a Régi Kéziratok Kft. Irattárában található. Eredetije vagy a második világháborúban, vagy a leégett irattárban pusztult el, vagy egyszerűen elkallódott.

„Fama est, ut sermones regias (Matthias) ad Borbalam, matrem filii regis veridici esse.” Vagyis: (Csak) hírlelés (pletyka) miszerint Mátyás király beszédei Borbálához, fia anyjához igazmondók volnának.

Igazat nagyon keveset tudunk Borbáláról. Ezt a keveset dolgozta föl Ritoókné. A kortársak nagyon szemérmesen hallgatnak róla, mintha egyezményesen megfogadták volna, hogy nem írnak, nem beszélnek róla. Egyetlen kortárs, a raguazai születésű, dalmát származású bencés apát, Lodovico Tubero írt róla Kortörténeti feljegyzések című munkájában: „Ugyanabban az időben az emberi dolgok eleve elrendelt változékonysága folytán Mátyás király fia és a királyné között viszály támadt, hogy a Hunyadi ház mielőbb a kijelölt romlásba dőljön; ez pedig mindkettejük számára igen nagy bajjal járt. Egyiküket ugyanis megfosztotta az uralkodás biztos reményétől, másikukat pedig a hatalmas pénztől. Innen a királyné a házasság jogán, onnan a herceg, mintha törvényes örökös lenne, igyekeznek a hatalmat megkaparintani. Őt tudniillik egyebek mellett – amelyekkel a rossz tanácsadók a tapasztalatlan ifjút hangolták – leginkább az ösztönözte az összes jeles és nagy dolog reményére, hogy tudniillik Mátyás király első feleségének halálával feloldatván a házasság köteleke alól az ő anyját királyi módon, szinte, mint törvényes feleségét a házában kedvére tartotta, és tőle született gyermeke miatt – mint sokan állítják – feleségül vette volna, ha a barátai le nem beszéltek volna róla. Hozzájárult ehhez még az is, hogy ő volt a halott uralkodó egyedüli fia, és majdnem olyan tiszteletnek örvendett, mint az uralkodás reményére várományosokként születettek. Egyébiránt amennyire támogatta Mátyást a királyság megszerzésében Hunyadi Jánosnak, a

kiváló vezérnek a vitézsége, annyira kárára vált annak az uralkodó zsarnoksága; ugyanis semmi sem olyan hatékony a királyok gyermekei számára ahhoz, hogy a nép jóindulatát megnyerjék, mint az atyai igazságosság emlékezete.”

1473-ban a diósgyőri várban kelt Mátyás királynak az az adománylevele, amely szerint: „Mi, Mátyás Isten kegyelméből Magyarország és Csehország királya tudatjuk levelünkkel mindazokat, akiket illet. Amikor mi mintegy négy éve Ausztriában fölséges fejedelmi urunknál, Frigyes római császárnál, a mi kedves atyánknál időztünk, történt, hogy vidéken volt alkalmunk megtapasztalni azt, ahogy a nemes Borbála asszony, a steini Hans Edelpeck lánya, az apa, az anya és barátai nekünk fontos ügyeinkben és szükségünkben hűségesen szolgáltak. Akiket mi megkedveltünk és kitüntettünk, illő azért és jogos, hogy az ő nemzetségüket királyi adományokban részesítsük. Ezért mi a nevezett Borbála asszonynak, aki nemes erényekkel ékesítve és udvari magatartást tanúsítva jelent meg előttünk, és a királyi Magyarországon az ő erénye tetszést nyert, amelyek minket arra indítottak, hogy neki királyi adományt tegyünk. Megtekintvén az említett okokat, királyi kegyből és különleges jóakarathból az ő, valamint apja és anyja által tett kegyességre is emlékezve Besztercebánya városunkban egy kőházat, egy bányát és egy majorságot ugyanott, valamint Szent Jakab, Podlavicz, Rechka, Mayer- és Ulmanfalva és Németfalva nevű Zólyom vármegyebeli falvakat, amelyek mind a nevezett házhoz tartoznak, minden szükséges felszereléssel, tartozékaikkal, művelt és műveletlen szántóföldjeikkel, a réteket, a legelőket, hegyeket, völgyeket, vizeket, patakokat, halastavakat, tavakat, malmokat, malomhelyeket, minden felszereléssel és tartozékkal, ami jog szerint, vagy régen hozzájuk tartozott a nevezett Borbála asszonynak, örököseinek és utódjainak adjuk, hogy azt örökösen és visszavonhatatlanul birtokolják.

Kelt Diósgyőrben, Szent Briccius püspök és hitvalló ünnepén az Úr 1473. Esztendejében, magyar királyságunk XVI., cseh királyságunk ötödik évében.”

Borbálának egyetlen hivatalos megjelenése volt Budán 1489-ben, amikor Beatrix vádjai miatt kellett odautaznia akkori otthonából, Klosterneu-

burgból. A modenai levéltárban található az a levél, amit Beatrix nővérének, a ferrarai hercegnőnek írt, és tájékoztatta, hogy kérte a pápai legátust, járjon közbe, hogy Borbálát közösítse ki az egyház, mert megbabonázta őt, és miatta lett meddő. Intrikájához meggyőzte Hyppolit herceg kísérrőjét, Beltramo Costellinót, és kérte a bécsi egyetem professzorainak támogatását is.

Borbála megjelent Budán, a király pedig fiával Beatrix előtt. A feljegyzések szerint a majd' tettelességig fajult vitában a királyné alul maradt. Sőt, élete későbbi folyására nézve kifejezetten rosszul sült el. 1494-ben Ulászlónak majd ez lett az „adu” a kezében a pápai legátus előtt: nem veheti el feleségül Beatrixot, mert tőle gyermek nem várható, hiszen a király ágyasa, Borbála megátkozta. Ulászló levelében szerepelt először, hogy az asszonyt Borbálának hívják.

Először boroszlói származásának gondolták a történészek, de az 1940-es években feldolgozott oklevelek, végrendeletek és egyéb iratok tanúsága szerint az alsó-ausztriai Steinből származott, családi neve Edelpeck.

Megismerkedésükről Mátyás adományleveléből értesülünk 1473-ból. Ekkor János fiuk fél éves.

A besztercebányai ház és a hozzá tartozó javadalmak anyagi függetlenséget adtak Borbálának. 1475 augusztusában megvette a Bécs melletti Enzersdorf váruradalmát 9500 aranyért. Ez időtől kezdve mint Friedrich von Enzersdorf felesége van említve, akinek még két gyermeke született. 1476-ban férjével együtt beírták nevüket a pozsonyi Krisztus Társulat anyakönyvébe.

Mátyással annak haláláig rendezett maradt a kapcsolata, 1482-ben és 1484-ben Borbála vendége volt.

1491. szeptember 3-án Borbála megírta végrendeletét. „Fejedelmi” kincsekről rendelkezett: „Arany- és ezüstkerecskék és -kelyhek, igen nagy mennyiségű igazgyöngy jutott Stein város plébániatemplomának Szt. Borbála oltárára, ugyancsak a szomszéd Loiben templomára, a bécsi Mária Magdolna-kolostorra, a mariazeili és a maria-völgyi templomokra. Gazdagon hagyatkozott az enzesdorfi plébánia templomára és saját várkápolnájára is. Ruhatára legpompásabb darabjait miseruháknak szánta. A vörös atlaszszoknyájának felét a steini Szt. Borbála oltárnak, a másik felét a zelli

Miasszonyunk templomának adta. Ugyanígy megosztotta arany bársony-szoknyáját, felét a steini templomra, másik felét loibeni egyházra hagyta. Egy aranyvirágokkal díszített kék kelméről úgy rendelkezett, hogy abból a klosterneuburgi kolostorban Szent Lipót tiszteletére miseruhát készíttessenek. Ennek díszítésére külön is rendelt drágaságokat. (A Szent Lipót tiszteletére rendelt miseruhát a kolostor XVI. Századi inventáriuma Borbála adományaként említi.) Igen nagy mennyiségű gyöngyöt, valamint ruhatárának gyöngyökkel díszített darabjait a bécsi Mária Magdolna-kolostornak adományozta azért, mert értékeit eddig is ott őrizték. Ugyancsak a Bécsben lévő Szent Jeromos házra hagyta aranybarna köpenyét. Ezt az intézményt a megtévedt, majd a vezeklés útjára tért nők részére alapították. A város egyik egyházi nevezetessége volt, éppen sajátos karitatív célkitűzései miatt. Borbála úgy rendelkezett, hogy őt is itt helyezték majd végső nyugalomra.

Végrendeletének egy passzusa magyarországi vagyionáról intézkedik. Kedves fiára, János herceg úrra hagyta besztercebányai házát, melyet neki ura, a király vásárolt.

A besztercebányai kőház az ún. Károlyi- vagy Jung-ház, amely a város legtekintélyesebb épülete volt. 1466-ban Laki Thúz János és Ernuszt János vásárolták meg. 1470-ben Ernuszt az egyedüli tulajdonosa. Tőle szerezte meg Mátyás (erőszakkal?) a tulajdonjogot. Következő tulajdonosai majd a Thurzók és a Fuggerek lesznek.

Borbála a házat tehát Mátyás királytól kapta ajándékba, amelybe fiával együtt beköltözött. A ház érdekességei a mai napig megtekinthető falképek. Lajta Edit 1966-ban tanulmányban dolgozta föl a jelenetes ábrázolásokat. Egyértelműen nem foglal állást, hogy mely képek készülhettek Borbála, és

melyek a következő lakók számára. Jelen esetben csak felsorolásszerűen nézzük végig az ábrázolásokat.

1. kép: az ajtón belépve, szemben nagy méretű falikép, amelynek témája erdei jelenet. Hátranéző szarvas, egy nőalak töredéke, az előtérben kinéző, hermélin-köpenyes, jogaros férfialak. (Analogiáját a közeli lya-gorai bencés apátsággal és Imre herceggel valamint feleségével hozzák kapcsolatba az eredetmonda alapján, miszerint szarvas mutatta a kolostor helyét Imrének.)
2. kép: Zsuzsanna és a vének. Zsuzsanna körülzárt kertben meztelenül ül egy fadézsában, két oldalról a két vén nyúl feléje. A kép szélén piros ruhás szolgálo távoli alakja látható egy palota kapujában. A kerítésen kívül folyó, azon hajó, növények, fák, madarak és távoli táj.
3. kép: Sziklákat ábrázoló kép rejtélyes férfialakkal, mintha vizet fakasztana.
4. kép: Szent Borbála toronnyal.
5. kép: Utolsó ítélet, Jézus mandorlában, mellette Mária és Keresztelő, valamint angyalok, üdvözültek és kárhozottak csoportjai.
6. kép: Jézus és a szamáriai asszony a kútnál.

7. kép: Angyal mutatja Dánielnek, hol érde-
mes kincs után ásnia.
8. kép: Szent György, amint ledöfi a sár-
kányt.
9. kép: Ajtó fölött medvét táncoltató figura és
dudás alakja.
10. kép: A róka és a gólya meséjének illusztrá-
ciója
- 11-12. kép: Kettő darab, egyenként kb. egy méter
átmérőjű kör, a bal oldaliban piros ruhás
férfialak.
- 13-14. kép: címerek, egyik Mátyásé, a másik
Beatrixé.

Három képről biztosan állítható, hogy Borbálának készült. Szent Borbála, Jézus és a szamáriai asszony a kútnál, valamint a Zsuzsanna és a vének. Az első, mint védőszentje, a második, a szamáriai asszony, akinek Jézus azt mondja: „akid most van, az nem férjed”. A harmadik, Zsuzsanna, akit meglesnek, és akinek rossz hírének keltik a vének. Mindhárom téma kapcsolatba hozható Borbálával, s következtethetünk belőlük érzéseire, gondolatvilágára.

Az eddig ismert adatok a hivatalosan, tudományosan alátámasztott Borbála-képet mutatják be. A következőkben a Beszéd alapján járjuk körbe milyen is lehetett Borbála, miért szeretett belé Mátyás király, és milyen tulajdonságait örökölte Corvin János. A Beszéd... ugyanis szó szerint egy beszéd, vagy inkább monológ, amit Mátyás király mond Borbálának, annak fel nem tett kérdéseire válaszol.

Három részre tagolódik, mindegyik egy-egy Istenhez szóló kéréssel, kéréssel, és megállapítással kezdődik.

I. Istenem,
tekintsd alázatodat,
amikor a te neveddel
megyek fiam anyjához, Borbálához.

„Borbála, te soha nem kérdezel tőlem, engem nem kérdezel, Borbála, mégis szemednek sugarai és testednek idomai közé fogadsz engem, királyodat... Tanítasz csendes öröme, a belső mosolygásra...”

A Beszéd stílusa a továbbiakban ugyanez a lí-

rai, meghitt, csendes hangnem, egy hangos gondolkodás szavakba foglalása, kimondása annak az asszonynak, aki fiút szült Mátyásnak, a királynak. A „hivatalos” Borbála-életrajzzal ellentétben egy új Borbála-képről olvashatunk. A Beszédben azt mondja Mátyás, hogy most 48 éves. Ha alapul vesszük a hivatalosan elfogadott születési dátumát, 1443. február 23-át, akkor ennek a beszédnek 1491-ben kellett elhangoznia, amikor Mátyás már nem élt. (Halálának éve 1490. április 6.)

Mátyás azt is elmeséli, hogyan ismerkedett meg fia anyjával. E szerint a változat szerint Borbálát Katalin (Podjebrád Katalin, Mátyás első felesége) udvarhölgyei között látta meg. Akkor még a házasság, a házasság után a Katalin és gyermeke halála iránti fájdalomában nem figyelt föl rá. Aztán, ahogy fogalmaz, olyan udvari emberei voltak, akik a homlokára újra derűt kívántak varázsolni, ezért tánckoszorúval vették közre a királyt. Ennek a tánckoszorúnak a legragyogóbb gyémántja volt Borbála.

Amikor várandós lett, elvitte bakonyi kastélyába, amely két órányira volt Budától, és ahol a „szellő sem járhatott közeledbe, mert úgy vigyáztattalak, mint a nekem legdrágább élet edényét ... jó volt veled lélegezned az éjszakát, örvendezvén fiamnak gyarapodását benned. Mert tudtam, csak fiú lehet. Isten és Idő ígérete.”

Fiát soha, senki előtt nem titkolta, Beatrix is tudott róla: „Ne szóljon féligazat az udvar. Királynak van joga mondani, mi igaz.”

II. Istenem,
miért hiszik azt,
hogy csak a rossz által
jutni a jóra?

„Védem Beatrixot, mert ő a királyné” – mondja. De óva inti Borbálát, hogy hozzá hasonlítsa magát, ne akarjon olyan lenni, mint a királyné. Beszél győzelmeiről, diplomáciájáról. Kimondja, hogy idegen zsoldosokat küld „gyilkoló harcra”, „kinek mindegy, ő hol van, ha sehol sincs nyugovása, hazája, földje”. „Indulat, bosszú sohasem vezérli hadi lépteimet, ráció inkább. A trombita hangú ordítózókat, mint harcra serkentőket, tűröm, de nem vagyok mögöttük sohasem. Magam, a dob mély szomorú hangját ismerem mindig, mert jelzi utána menőknek holtát a mezőben, így méltóbb az

a férfiemberségben. S magam is lehetek áldozat. Így országának az érdekét vívja, s nem király érdekét szenvedti ez az ország. Ez a mód. Mi tart hát élőnek engem, mondd meg, Borbála, ha nem Isten?”

III. Istenem,
a te palotádban
talán
ártatlan volna a játék

A harmadik részben beszél Beatrix természetlenségéről, erényeiről, aki „szabadon játszó, de nagyon hűséges”. Megállapítja, hogy a magyar észjárás más a latinhoz képest. Ezért nehéz idehozni olyan értelmet, ami a miénktől eltér, pedig az „idegent közel hozva, s látván még inkább megbizonyosodhat magáéban az, ki nem idegen. Így kell az ismeret, s ez nem gyilkolása másnak, mert ő más.”

Az utolsó mondataiban elmondja, mit kíván örökül hagyni a fiára. Nem az anyagi javakról beszél, hanem az életről, arról, ami VAN: „Van – az erős Magyarország. Nézd határait, ahol tengerekre látnak. Ez a van... Lásd, miként tudja a magyar elme megmutatni a világnak leképeztetése által, hogy egyfelől ha semmi sincsen, mégis minden van. Mert van élet. A fiam, aki által mindenem

van. Még az is lehet, hogy az, ami egyszer van, az már soha többé nem lehet, „nincsen.” Azért, mert az, ami van, megint lehet belőle „van”, mert már tudjuk, hogy milyen VOLT.”

Ki volt Borbála? Az imént elmondottak alapján lehetetlen megállapítani. Fogadjuk el a hivatalos változatot, adománylevelekkel, anyakönyvekkel, végrendeletekkel, vagy higgyünk a Beszéd... igazában? Nem hiszem, hogy állást kellene foglalnunk bármelyik igazában. A Borbáláról kialakult kép mindegyik esetben egy különös, titokzatos, szeretetre méltó asszony képe. Milyen lehetett az arcképe? Egy fikció alapján lehetséges, hogy erre is van válasz.

1509-ben, a besztercebányai Szent Katalin templom Borbála oltárát Dürer metszetei alapján készítette mestere. Az ifjú Dürer, 1490-ben járt Magyarországon, amikor mestermunkáját, ékszereit hozta Mátyás udvarába. Mátyás halála megakadályozta személyes találkozásukat, de Corvin Jánost lefestette mestermunkáival ékesítve.

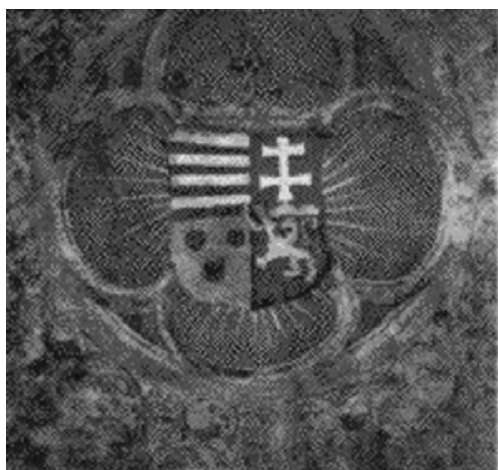
Találkozhatott Borbálával is, akinek vonásait talán fölfedezhetjük az oltárképen, ahol Jeromossal ábrázolva kerekké válhat a történet, mert ekkor már Borbála a bécsi Szent Jeromos-ház, a megtévedt és megtért lányok, asszonyok kriptájában pihen.

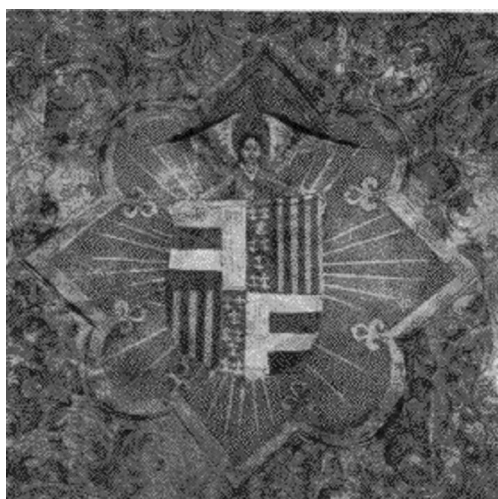
2-3. kép

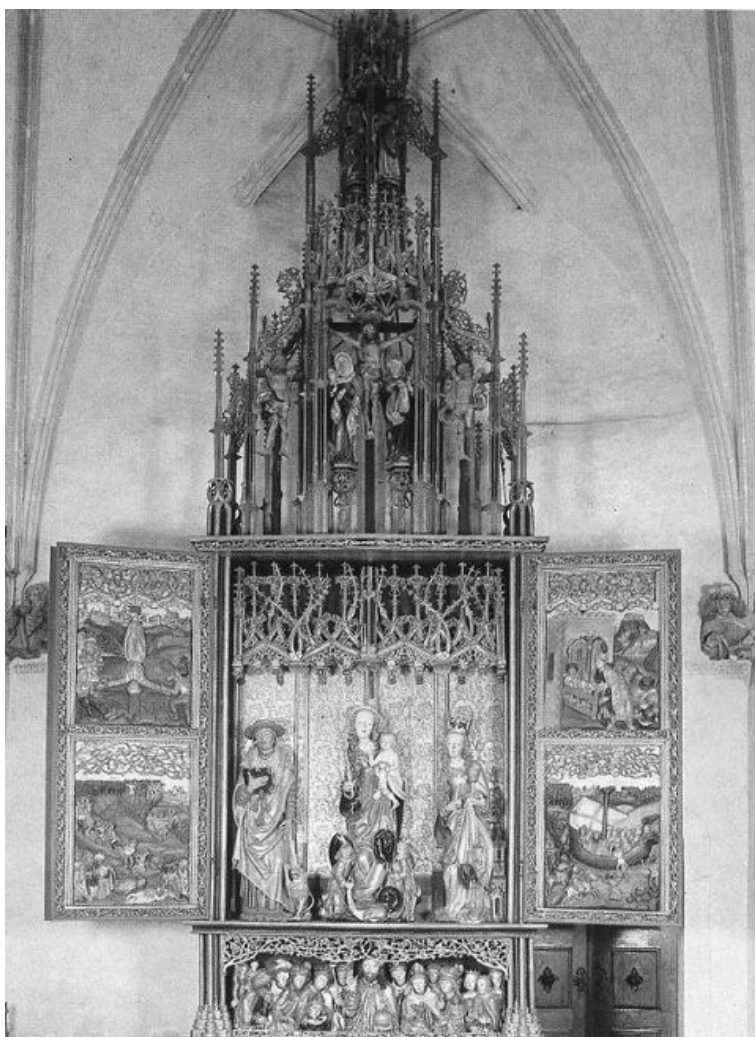
10. kép A róka és a gólya meséjének illusztrációja

Mátyás címere

Beatrix címere

Besztercebányai Szent Katalin templom Borbála oltár